

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Маргарита Димитрова Станкова

Нов български университет

7.4 Обществено здраве

**на дисертация на тема „РАННА ДИАГНОСТИКА НА РАЗСТРОЙСТВА ОТ
АУТИСТИЧЕН СПЕКТЪР»**

**за придобиване на образователна и научна степен „ДОКТОР“ в професионално
направление 3.2 Психология, специалност Медицинска психология
с кандидат**

ЯНА ИЛИЕВА ПАЧОЛОВА

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: проф. ИВАНКА БОНЧЕВА, д.пс.

НАУЧЕН КОНСУЛТАНТ: доц. д-р ПЕТЪР ПЕТРОВ, д.м.

МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПРОФ. Д-Р ПАРАСКЕВ СТОЯНОВ” – ВАРНА

КАТЕДРА ПО ПСИХИАТРИЯ И МЕДИЦИНСКА ПСИХОЛОГИЯ

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение.

Темата „Ранна диагностика на Разстройства от аутистичен спектър“ е съществена и значима в теоретично, изследователско и приложно отношение, особено като се има предвид наличието на твърде много разпространени въпросници и методи за оценка на детското развитие, както и актуалността на терминологичните дискусии и опити за

уеднаквяване на класификационните системи, разпространени по света. Ранната диагностика на РАС е важна по отношение на приложимостта на ранни терапевтични интервенции, но тя трябва да се прилага внимателно, най-малко поради риска от прекомерно стигматизиране и идентифициране на общи симптоми, които не предполагат непременно развитие на аутизъм в бъдещето. Последното не е много добре засегнато в дисертацията и не става ясно как може да бъде преодолян този проблем, както и проблемът свързан с възможностите за ранна диагностика при случаите на регрес. От друга страна, методи за оценка на детското развитие чрез родителски въпросници са доказали своето общо значение и валидност, но доколко те имат отношение към индивидуалните случаи, при отчитане на индивидуалните характеристики на родителите в позицията на източници на информация и особената ситуация, в която те се намират в процеса на оценка на нарушенията на развитието на тяхното дете, все още не е напълно изяснено.

2. Точно формулирани цели и задачи на дисертацията.

Целите и задачите на дисертацията са формулирани много ясно, те следват представянето на резултатите и дискусиите в целия текст. Прави впечатление, че въпреки, че на моменти авторката се увлича в обяснения на данни, които представят детайли от общите резултати по използваните методики, като цяло се следва общата цел да се установят особеностите в психичното развитие на деца с РАС през периода на ранно детство и предучилищна възраст и да се направи опит да се диференцират тези особености чрез използване на методи за скрининг при децата с езикови нарушения и децата с РАС. Терминологичното и диагностично смесване на групите деца с рецептивно езиково нарушение и РАС е проблем и на съвременните класификационни системи и само по себе си третирането на този проблем трябва да се отчита като съществено постижение. В случая притеснение буди подбора на изследваните лица и критериите за включване в двете групи и вероятното несъответствие между наличните стандартизирани психологически методи за изследване и диагностични критерии, прилагани в медицинската практика. Също така, в изследването има известен дисбаланс между броя на изследваните лица в отделните групи.

3. Самостоятелност.

В теоретичната и изследователска част на дисертацията Яна Пачолова показва умения за самостоятелна работа, подбор на литературни източници, представяне на най-съществените автори в областта, избор на методи на изследване, анализ и дискусия на получени резултати.

4. Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература.

Теоретичната част на дисертацията на Яна Пачолова е изготвена много прецизно, тя включва подробно описание на историята на PAC и основните теоретични направления, които правят опити за описание на тези състояния и представят идеи за етиологични модели. Яна Пачолова е успяла да подбере в литературния обзор на дисертацията си съвременни източници, често цитирани автори и теоретични модели, които имат отношение към полето на психологията предимно, с връзка към темата и обекта на изследването. Представени са и собствени обобщения на избраната теоретична информация в текст и таблици.

5. Коректност при цитирането на представителен брой автори.

В дисертацията са цитирани са 224 автори на български, руски и английски език. Прави впечатление уменията за подбор на авторите, особено като има предвид обилното количество информация, което може да бъде открито по темата PAC в литературата и интернет източниците. Цитирани са най-съществените направления в областта, с умело представяне на обобщения и собствени интерпретации и заключения.

6. Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването.

В дисертацията, представена от Яна Пачорова не е обоснован и подчертан основен предпочитан теоретичен модел на теоретичната постановка и изследването, въпреки че като

цяло основната линия на разработката е ориентирана към целите и задачите и теоретичната и практическата част следват концепцията за ранна диагностика и диференциране на проявите на РАС от типичното развитие и от проявите на рецептивен тип проблеми в езиковото развитие. Във втората част на дисертацията става ясно какви параметри на развитието биха били очертани като съществени при ранна детекция на РАС, което само по себе си е принос на изследването, но липсва ясно подчертано и завършено предложение за практическо приложение на установените резултати от изследването, което би било допълнителен принос на разработката. Същото може да се отбележи и по отношение на първата част на дисертацията – при направено изключително добро въведение в историята, класификациите, етиологичните модели на РАС, липсва добър преход към изследването с добре очертана теоретична обосновка и аргументация на подбора на методите на изследване от гледна точка на предпочитан теоретичен модел.

7. Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд.

Методите за изследване съответстват на поставените цели и задачи на изследването. Те включват често използвани по света въпросници за оценка на детското развитие и в частност за скрининг на РАС. Допълнителен принос на изследването е възможността за валидиране на скали, които оценяват проявите на РАС и сравнение с друг метод, който предполага само отчитане на симптомите на аутизъм. Сравнението между две групи деца в предучилищна и училищна възраст дава възможност за по-ясно извеждане на индикатори за разстройства от аутистичен спектър в периода на ранното детство. Недоброто припокриване, обаче на възрастовия диапазон, който включва всяка отделна методика създава известни затруднения по отношение на изводите, които биха били направени при отделните сравнения. Като цяло целите, задачите на изследването и подбраните методи за доказване на хипотезите вероятно биха били най-успешно приложения при друг тип изследване, напр. лонгитудно, особено като се има предвид заявката за установяване на маркери на РАС в периода на ранното развитие, което само по себе си затруднява

включването и анализирането на случаите с регрес. Последното е много малко загатнато в разработката, вероятно поради неприменимостта на методологията към тези случаи.

8. Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни.

В представената дисертация на Яна Пачолова са изследвани 208 деца, приложени са няколко метода за изследване и са анализирани множество получени резултати. В разработката си Яна Пачолова показва изключително добри умения за събиране на данни, статистическа обработка и анализ на получени резултати, дискусия, сравнение с данни на други автори и извеждане на изводи и заключения. Като известен недостатък на втората част на разработката може да се посочи множеството представени данни, част от които нямат пряко отношение към целта и задачите, което вероятно е изводимо от това, че са изследвани четири групи деца с няколко методики и данните, получени от изследването действително биха представлявали интерес сами по себе си. Допълнителен принос на разработката би била възможността да се направи опит предложените алгоритми за прилагане на Поведенчески въпросник за деца на възраст 1 ½ -5 години при съмнение за разстройство от аутистичен спектър и общ алгоритъм за оценка на психичното развитие и поведенческите/емоционалните проблеми при съмнение за РАС да се заяват чрез статистически методи.

Приноси:

1. Яна Пачолова показва изключително задълбочени теоретични познания в областта на нарушенията на детското развитие, разстройствата от аутистичния спектър и езиковото развитие в норма и патология. В дисертацията е обобщен и представен огромен обем от теоретична информация в областта.
2. Събраният изследователски материал показва добри умения за подбор на методи за изследване, провеждане на психологическо изследване, обработка и анализ на получени резултати.

3. Като принос от общ характер може да се посочи извеждането на закономерности за отклоненията от типичното психично развитие и поведенческите индикатори за разстройства от аутистичен спектър в два възрастови периода - ранно детство и предучилищна възраст.
4. Съществен принос представлява доказването на ролята на соматогнозиса в общото психичното развитие при разстройства от аутистичен спектър и отношението му към развитието на социалните умения и комуникацията.
5. В приложно отношение е потвърдена съдържателната валидност на скали на Поведенчески въпросник за деца на възраст 1 ½ -5 години, които имат отношение към РАС.
6. Разработен е алгоритъм за използване на Поведенчески въпросник за деца на възраст 1 ½ -5 години при съмнение за наличие на разстройства от аутистичен спектър, който би могъл да се използва за целите на скрининг или първоначално събиране на информация.
7. Разработен е общ алгоритъм за оценка на психичното развитие при работа с деца с РАС.

Лични качества на автора.

Като специалист Яна Пачорова се отличава с изключителна компетентност, мултидисциплинарна насоченост и отлична теоретична и практическа подготовка. В работата си тя показва способности за задълбочен интерес към всеки проблем в областта в която работи, професионално отношение и етика на поведението. Яна Пачолова показва постоянство и желание за добра теоретична и практическа грамотност, търпение в трупането на професионален опит и желание за постоянно надграждане. Тя може да допринесе съществено в бъдещето за развитието на теорията и практиката в областта на психологията и развитийната психопатология и със сигурност ще продължи да надгражда собствените си знания и умения, изследователски и приложни.

Заклучение

В заключение, моята оценка за представения дисертационен труд е категорично положителна. Яна Пачолова показва сериозни умения за планиране и провеждане на самостоятелно изследване с изследователски и приложни приноси и работа с литературни източници в подбрана област. Препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Яна Пачолова образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.2 Психология, научна специалност Медицинска психология.